

ՀԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ամենքս ալ, իրրե հայ, համաձայն ենք յայտարարելու համար թէ Հայաստանեայց եկեղեցին է այն միակ հաստատութիւնը, որուն պէտք է կաթմընինք մեր գոյութիւնը պահպանելու համար զաղթալայրերու մէջ:

Իսկ թէ ի՞նչ է Հայաստանեայց եկեղեցին իրրե հաստատութիւն իր նկարագրով և արժէքով, այս մասին ո՛չ պէտք եղածին պէս նոյն ինքն եկեղեցին կը ճանչնանք ինքն իր մէջ և ո՛չ ալ զիրար կը հասկնանք այսօր մեր Մայրենի եկեղեցւոյն վրայ խօսելու ատեն: Որինակի համար, մեր մէջ կան անձեր և խմբաւորումներ, որոնք կ'ըսեն թէ «կրօնքը խղճի խնդիր մըն է»: Այս կարծիքը կրօնքի մասին՝ միայն հայ ժողովուրդին մէջ չէ որ յայտնուած է առաջին անգամ և կը յայտնուի: Անիկա դուրսէն որդեգրուած կարծիք մըն է, որ այնքան ալ իրատունք չունէր վայելալու մեր մէջ, եթէ այնպէս զիտենք ու կը հաւատանք թէ Հայաստանեայց եկեղեցին, որուն կը կաթմընինք մեր գոյութիւնը պահպանելու համար, ամէնէն յառաջ և ամէնէն վերջը կրօնական հաստատութիւն մըն է: Անոր մէջ կան նաև անձեր ու խմբաւորումներ, որոնք Հայաստանեայց եկեղեցիով կը հետաքրքրուին, որովհետև անոր վրայ կը տեսնեն և կը կարգան, անշուշտ իրենց հասկցած լեզուով ու եղանակով, ազգային բաներ մը: Այդպիսիներուն խելքով՝ ազգային եկեղեցի մըն է ան, և սակայն անոր կրօնականութիւնը չի հետաքրքրեր զիրենք, և իրրե ազգային հաստատութիւն անոր կը մօտենան դուրսէն, անոր անունէն և հմայքէն կարգ մը անձնական և խմբակցական շահեր ապահովելու զիտումով, և կամ, շատ շատ պատմական ձրի գնահատանք մը ընելով. սակայն նոյն իսկ իրենց այս կեցումովքը արգարացնելու համար չեն հետաքրքրուիր Հայց. եկեղեցիի ներքինով: Եւ այս երևոյթը, որ կը պարզուի այսօր մեր Մայրենի եկեղեցւոյն շուրջ, յառաջ կուգայ վտանգաւոր հակասութիւններու շարքէ մը, որոնք իրրե հեռանք տկար և սխալ տրամաբանութեան, ո՛չ միայն պատիւ չեն բերեր իրենց հեղինակներուն, այլ նաև կը փնտսեն նոյն իսկ իրենց պաշտպանել ուղած դատին:

Օրինակով խօսինք, եթէ «կրօնքը խղճի խնդիր է» քէվը իրականութիւն մըն է, այն ատեն այսպէս հաւատացողներ պէտք չէ անհանդիստ ընեն անոնց խիղճը, որոնք իրենց պէս չեն խորհիր, այլ կը հաւատան թէ կրօնքը խղճի խնդիր մը ըլլալէ բոլորովին տարբեր իրականութիւն մըն է մարդկութեան մէջ: Եւ աւելի զգալի ընելու համար իրենց հակասութիւնը, զիտել տանք որ եթէ «կրօնքը խղճի խնդիր է», պէտք չէ որ այդպէս հաւատացողներ անհանգստու թեան նշաններ ցոյց տան, երբ եւրոպացի և ամերիկացի միսիօնարներ մտնեն հայ ժողովուրդին մէջ և Հայց. եկեղեցւոյ զաւակները հրաւիրեն իրենց դաւանանքին, իրենց եկեղեցիներուն, օգտուելով հայ ժողովուրդին տարազիր, ազատիկ կացութենէն, իրրե խայծ տարով անոնց քիչ մը ապրուստի դիւրութիւն և կեանքի հանգստաւետութիւն: Եւ նոյն իսկ պէտք է որ անտարբեր թիւն և կեանքի հանգստաւետութիւն: Եւ նոյն իսկ պէտք է որ անտարբեր աչքերով դիտեն եթէ գտնուին այնպիսի հայեր որ պարծենան թէ իրենք ոնէ

կրօնքի չեն հաւատար, անկրօն ու անհաւատ են իրենք, և իրենց այդ հանգաւմանքով ու յաւակնութիւններով խիստ դեռ հայ անունը կը կրեն և կը խառնուին Հայք. եկեղեցւոյ գործերուն և իրենց այլանդակութիւններով կը խառնեն եկեղեցիին խաղաղութիւնը, խանդարեւով անոր վարչական գործերը: Գարձեալ, այնպիսիներ պէտք չէ զգածուին ուէ չափով ու կերպով երբ տեսնեն որ հայր, իրբ և խղճի խնդիր, իրեն կրօնք կ'ընտրէ հրէութիւնը, իսլամութիւնը, կամ ուրիշ ուէ կրօնք: «Կրօնքը խղճի խնդիր է» թարգմանութիւնը հայ ժողովուրդի մէջ, խօսքով, մամուլով, սփիւռքէ մին է պարզապէս. որովհետեւ կրօնքնեւ պատմութիւնը յայտ կուտայ որ կրօնքը տարբեր իրականութիւն մըն է մարդկութեան մէջ. անիկա անհատական խնդիր մը չէ: Առանց քննութեան առանց գիտութեան դուրսէն որդեգրուած կարծիք մը չոյել, փայտայել, խրատցնել և քարոզել զայն ամէն առթիւ երբ հայու եկեղեցւոյն և կրօնքին վերայ է խնդիրը, իմաստակութեան աւելի նշանակութիւն մը չունի և կը վտանգէ մեր ժողովուրդին գոյութեան իրաւունքը:

Եթէ կրօնքը խղճի խնդիր մըն է, ինչո՞ւ ուրեմն այնքան ազմուկ և զայրոյթ խորհրդային կարգերու դէմ՝ որոնք այսօր մեծ Ռուսաստանի մէջ, Կովկասեան փոքրիկ հանրապետութիւններն ալ մէջը ըլլալով, կրօնքի դէմ կը կռուին. չէ՞ որ անոնց խելքով ու խղճով, կրօնքը ափիսիս կը նմանի որ կը լծմեցնէ ու կը քնացնէ ժողովուրդները և կը կասեցնէ անոնց յառաջդիմութիւնը, և այս համոզումով է որ անոնք կ'ըսեն. պէտք է վերցնել կրօնքը, և կը գործադրեն իրենց խօսքը, կառավարական ուժով:

Բայց հայ զգացումը, հայ գիտակցութիւնը կը ծառանայ հայու կրօնքին ու եկեղեցւոյն դէմ՝ տրուած այսպիսի հարուածներուն դէմ, և նոյն խիստ «կրօնքը խղճի խնդիր է» դաւանողներ ամէնէն տաք բողոքողները կը պոռթկան Հայք. եկեղեցին քանդողներուն դէմ: Ասոնք հակառակութիւններ են սակայն:

Հակասական է նաև անոնց կարծիքը, որոնք Հայք. եկեղեցիով կը հետաքրքրուին միայն ազգային արժէք մը ընծայելով անոր: Բայց այդպիսիներ չեն կրնար ճշդել այդ ազգային արժէքը և վերլուծել զայն, շօշափելու համար իրենց հակասութիւնը: Այս Հայք. եկեղեցին ազգային է, այսինքն՝ հայ ազգին եկեղեցին է ան. հայ ժողովուրդին կը պատկանի, փոքրիկ ազգի մը, որ իր եկեղեցին զիտէ իր տունը, և իր ընկերային կեանքին կապերով կապուած է անոր: Բայց Հայոց եկեղեցւոյն ընկերային այս դերը չինուած է կրօնքի վրայ, հայ ժողովուրդի կրօնական հաւատքին և համոզումներուն վրայ. որովհետեւ եկեղեցին ամէնէն յառաջ և ամէնէն վեր հոգեւոր հաստատութիւն մըն է, կրօնական է. անիկա չինուած է Աւետարանի վրայ, Յիսուս-Քրիստոսի անունով, և եկեղեցւոյն նիւթական շէնքը, ուր ժողովուրդը կը հաւաքուի, արտայայտութիւնն ու մարմնացումն է այդ հաւատքին. ուրիշ խօսքով՝ նոյն խնդիր հաւատացեալ ժողովուրդն է եկեղեցին: — Արդ, ո՞ւր է Հայք. եկեղեցւոյն ազգային արժէքը, որոնք են անոր հայացի դիմերը. որովհետեւ քրիստոնէութիւնը միայն հայ ազգին սեփական կրօնք մը չէ: Պատասխաններ այս հարցումին:

— Ամէնէն յառաջ հայ ժողովուրդին արեան գինն է Հայք. եկեղեցին: Հայ ժողովուրդը, սկիզբէն ի վեր, իր արեան գնով, իր ազգային արիւնով, պահած է Քրիստոնէութիւնը իր եկեղեցւոյն մէջ, Հայացեալ է զայն: Եւ

քը, Հայց. Եկեղեցին է որ կերտած է հայ ազգի լեզուին այբուբենը, մշակած և կոճած է գրական լեզու մը (= գրաբարը) և ստեղծագործած է մատենադրութիւն մը, այդ լեզուով հայացուցած է ամէնէն յառաջ Սուրբղիորը, յետոյ ժամանակի պէտքերուն համաձայն ուրիշ այլալեզու գործեր թարգմանած է հայերէնի: Հայց. Եկեղեցւոյ քաղաքակրթիչ ամէնէն առաջին և ամէնէն մեծ և յաւատարմութիւնն է հայ այբուբենին կերտումը և ատոր միջոցաւ ձեռք բերուած արդիւնքները: Հայց. Եկեղեցւոյ ազգային խորունկ ակօսներէն մէկն է հայ կեանքին մէջ, պահպանութիւնը հայ ժողովուրդի սուրբ, հայոց պատմութեան գլխաւոր գրաւորներուն: Պէտք է մասնանիշ ընել նաև որ գարերով Հայ Եկեղեցին է որ պահեց հայուն գաղտնիքը և ազգային ու կրօնական գրոշմը գրաւ. ժողովուրդին կրթութեան ու դաստիարակութեան վրայ: Կրօնաբ. մասնանիշ ընել նաև դեղարուեստի այլևայլ ճիւղերուն մէջ Հայց. Եկեղեցւոյ կատարած դերը, իրեն ազգային բարձր նշանակութեամբ, վասն զի կարելի է ըսել որ դեղարուեստի հայացի մշակումն ու զարգացումը իր գաղաթնակէտին համար է կրօնական մարդի ու միջոցորդի մէջ: Նոյն իսկ հայ ճարտարապետութեան ինքնուրոյն նշանակութիւնը Հայաստանի Եկեղեցիներու շէնքերուն վրայ միայն կ'արտադրուի: Սելորդ է մանրամասնութիւններու մէջ մտնել: Այս բոլորը ազգային են, հայացի են, այս բոլոր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ պահուած են և կը պահուին, — բայց պէտք չէ անտեսել որ այս բոլորը կրօնական են, այս բոլորը հայ ժողովուրդի քրիստոնէական հաւատքին և զոհաբերութիւններուն արդիւնքն են և յուշարձանները: Հետևաբար անոնք ո'ր հիմայ չեն բարեհաճիր հետաքրքրուիլ Հայց. Եկեղեցւոյն կրօնքով, և իրենց համար պարծանք կը համարին Եկեղեցին զատել իր կրօնքէն և կը կարծեն անոր ազգային գիծերուն միայն արժէք մը ընծայել, ատուլ թէ՛ կը մեղանշեն իրենց ազգային պատմութեան դէմ և թէ՛ կ'իշխան հակառակութիւններու անելքի մը մէջ: Վասն զի ինչ որ իբրև ազգային գիծեր կը դիտեն, շեշտենք անդամ մը ևս, բոլորն ալ կրօնական են իրենց ծագումով, իրենց մշակումով և զարգացումով, իրենց պատմութեամբ, իրենց նշանակութեամբ, նոյն իսկ իրենց այսօրուան ըմբռնումով: Վերցուցէք Հայց. Եկեղեցւոյ մէջէն քրիստոնէութիւնը, վերցուցէք անկէջ նոյն իսկ դաւանանքին և պաշտամունքին հայացի ձևերն ու եղանակները, և այնուհետև դուք ցոյց տուէք ձեր երևակայած ազգային գիծերը Մայրենի Եկեղեցւոյն վրայ: Այդ գիծերը կարելի՞ է շօշափել միւս ուրիշ յարանուանութիւններու վրայ:

Եթէ պիտի պահուի Հայ Եկեղեցւոյն ազգային գիմագիծը գաղթաւայրերու մէջ կազմակերպուած և կազմակերպուելիք Եկեղեցիներու վրայ, պէտք է թօթափել իմաստակութեան պատրանքները և սղոյժաւ մտքով և անկեղծ ու զիտով նուիրուիլ անոր ներքին ուժաւորման:

Եթէ մէկը անտարբեր է կրօնքին հանդէպ և չերթար իր Մայրենի Եկեղեցին իր կրօնական պարտքը կատարելու և անոր վրայ հեռուէն կը նայի միայն անոր համար որ ազգային գիմագիծ ունի ան, կը հակասէ ինքն իրեն: Այսպիսի հայու մը համար ո'րն է ազգային գիծը, — Հայց. Եկեղեցւոյ լեզուն (գրաբարը) դսր չի հասկնար թերևս. Եկեղեցւոյ ծէսերն ու արարողութիւնները, որոնք չեն խօսիլ իր սրտին. Եկեղեցւոյ մէջ պահուած դեղարուեստը,

ճարտարագետութիւնը, որոնց և ոչ մէկուն պահպանութեան համար ժամանակ և փող մը կուտայ, եկեղեցւոյ քահանայութիւնը, իր ժողովրդական բնութեան հանգամանքով, որուն պատրաստութեան համար հոգ անգամ չունի, եկեղեցւոյն կրթական և վարչական գործերուն հայացի ժողովրդակութիւնը, որ սակայն չարաչար կը գնահատուի ենթարկուելու համար այս ու այն նկատումներու և շահերու: Եւ այսպէս ըմբռնուած, այսպէս գնահատուած և եկեղեցին է որուն պահպանութիւնը կը ջատագոյնուի իր աղգային գիմագծին արժէքին համար: Եւ ասոնք հակասութիւններ են ըստինքեան և կը վտանգեն նոյն իսկ եկեղեցւոյ աղգային արժէքը, հետզհետէ ոչնչութեան վերածելով զայն:

Մեր կարծիքով, պէտք է վերջ տալ այս հակասութիւններուն, դադրեցնելու եկեղեցիներուն չուրջ: Եւ ասոր միակ դարմանն ու պայմանն է Հայց. եկեղեցին հեռի և զերծ պահել անձնական և խմբակցական հաշիւներէ, և հնարաւոր պայմաններու մէջ ազահովելով անոր բարեկարգ և պայծառ գիւրք մը: Հայց. եկեղեցին կրնայ ինքզինք գտնել եթէ չլրդալուի անոր խաղաղութիւնը թէ՛ ներսէն, իր դաւաններունսիրով և համերաշխ գործակցութեամբ և թէ՛ դուրսէն՝ ազատ մնալով մարդորսութեան յայտնի և դադտնի կերպերէն:

Ամէն պարագայի մէջ, եկեղեցին նոյն իսկ իր աղգային գիմագծով, խօշք չէ, իրականութիւն մըն է. և պէտք չէ հակասութիւններու մէջ պղտիկցնել ասոր արժէքը և աղօտացնել ասոր նշանակութիւնը՝ անջատելով զայն իր կրօնական ոգիէն և նկարագրէն:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԽՏԱՐԱՆԷՆ)

«ԵՐԱՆԻ» ԵՆԵՐ

3. — «Երանի՛ հեզոց, զի նո՛ւա
ժառանգեցես զերկիր»
(Մժթ. Ե. 5):

«Երանի»ներուն երրորդը ուղղուած է հեզե-
րուն:

Որո՞նք են այս երանելիները:

Արդի ըմբռնումով խեղճիք և ողորմելիներ են անոնք:

Բայց մարդկային փորձառութիւնը ջոյց կուտայ
թէ հեզերն են որ ունին ոյժ և հեղինակութիւն:

Փրկիչը նոր պատգամ մը չէ որ տուաւ իր հե-
տաբրքիք ունեւորներուն: Այդ պատգամը արդէն
տրուած էր Սաղմոսի մէջ (12. 11). Այլ որ հեզԵՆ
և ԵՆ նո՛ւա ժառանգեցես զերկիր: Յիսուս-Քրիս-
տոս կը նուիրագործէ հիւներուն փորձառութիւնը.
և առիթով մըն ալ կ'ըսէ. ինձի նայեցէք, ինձմէ
սորվեցէք, զի հեզ եմ ես (Մար. Ժ. 10. 29): Ու-
րեմն պէտք չունինք շատ հեռուները երթալու.
կրնանք կենալ մեր Փրկչին հետ դէմ յանդիման, և
զիսեւ անոր հեզ նկարագիրը, հասկնալու ճամար

բառին իմաստը և գնահատելու համար ասոր ի-
րական արժէքը կհանրի յաջողութեան մէջ:

Հեզութեան իմաստը ինքնին կը ցայտէ երբ նո-
կատի առնենք որ ասոր հակառակն է ամբար-
տաւանութիւնը, ամբարտաւանութիւնը, եպար-
տութիւնը: Ասոնք մարդկային քնտիան կիրքեր ու
յատկութիւններ ըլլալով հանդերձ, չեն սրբուած մար-
դոց կողմէն: Կրօնը և բարոյագիտութիւն կ'աշխա-
տին սրբազան մարդուն այդ յատկութիւնները. վասն
զի մարդոց բնկերային յարաբերութիւնը խանգարող
կիրքեր ու յատկութիւններ են ասոնք և արգելք՝
խաղաղութեան և սիրոյ թագաւորութեան մարդոց
մէջ: Ամբարտաւան, ամբարտաւան ու հպարտ մարդիկ
ընդհանրապէս անիրաւ ու անձնասէր են: Եթէ այս
թերութիւնը նկատուի իրեն մարդոց ֆիզիքական
շէնքին աննեղաշնախութեան մէկ արդիւնքը, զոր
օրինակ, իրեն հիւանդութիւն, չ'արդարանար. շատ
շատ մեր արգահատանքին աւարկայ կրնայ ըլլալ այդ
վիճակը: Բայց ընդհանրապէս աւտաշ, կոպիտ, վայ-
րենի նկարագրի մը ազգացոյցն է ոչ-հեզութիւնը, և
ապացոյցն է միանգամայն ագիտութեան ու անձնա-
սիրութեան: Վասն զի մշմարիտ մեծերն ու գիտուն-
ներն են աշխարհի ամենէն հեզ, ամենէն խոնարհ
մարդիկը: Կրօնքին խորը թափանցող, կրօնքին ու-
ղիով ապրող մարդիկ են նաեւ աշխարհի ամենէն
հզօր և հանդարտ մարդիկը: Վասն զի անոնք են որ
կրնան արճամբանել բռնութիւնը, անիրաւութիւնը: